

Introducció

Ara fa cinc anys vaig proposar a persones conegudes i estimades la composició d'un llibre que recollís un record: la colònia tèxtil. Molts de nosaltres havíem nascut en aquest indret petit, amb una configuració de dos carrers, una quarantena de cases i una fàbrica, com estrelles importants d'aquesta constel·lació anomenada Alcanís. Ara és un apèndix de Rosselló, però en altre temps va tenir lluentor pròpia i es va nodrir de gent que hi va viure.

La idea era molt senzilla; la colònia havia desaparegut gairebé d'amagat. Des de feia anys arrossegava una malaltia crònica i en la dècada dels noranta, després del degoteig de l'adéu dels seus habitants, els seus carrers es van buidar. El tancament de la fàbrica esborrava del mapa aquelles coordenades que havien marcat el nostre temps en aquell indret. També es van deixar en poc temps les vies d'aigua i els edificis, alguns refets de nou, i les cases sense escalfor, feien d'Alcanís una fotografia en blanc i negre i només el color era en el nostre record.

Hi havia tres famílies que mantenien la casa, altres modernitzaren les Cases Noves i s'hi establiren, el carrer Cuartel a finals dels noranta havia desaparegut, hi havia encara persones amb el desig de viure-hi, però el traspàs de la fàbrica i l'esllanguiment dels edificis que l'acompanyaven indicaven la fi de la personalitat i l'acabament d'una història de vida que ens havia marcat a molts de nosaltres per diferents motius.

Alcanís existeix, bat el seu cor, però enyora allò que fou en un altre temps i només morirà quan no en quedi cap alenada de record ni estigui en algú. Volíem mantenir aquesta petita llum perquè molts de nosaltres havíem viscut la infantesa o bé la joventut a la colònia. Coincidíem a recordar més dies de goig que de tristesa i estàvem d'acord que calia fer alguna acció per mantenir la guspira de la colònia encesa en l'univers dels cossos vius. No volíem perdre l'horitzó de les vivències i de les hores transcorregudes en aquell indret anomenat Alcanís, colònia per als amics, on traçàrem els nostres projectes i les nostres il·lusions i on descobrírem les emocions. Això mai ningú no ens ho prendria però ens calia recordar els carrers, els arbres, la sèquia, la casa que ens guardava i, principalment, les persones que feien amb nosaltres el mateix viatge.

Ens reunírem una vegada, vam fer un blog, van arribar fotografies, escrits, comentaris. Intentàvem reconstruir l'espai i el temps passat que covàvem dins nostre des de la pròpia experiència, amb aquella imatge que ens identificava o amb aquella paraula personal que només individualment podíem pronunciar.

D'aquell dia fa cinc anys, i des de llavors han passat moltes coses a l'univers dels humans. Hem perdut amics entranyables amb qui compartíem records, referents en homes i dones adults quan nosaltres érem menuts i que també havien traspasat les emocions i records als néts. Han passat molts dies però no s'han esvait les ganes de deixar dues línies i algunes imatges del que fou i que no volem que es perdi.

Amb el temps hem après a tenir opinió i a ser crítics en molts sentits amb aquells temps que nosaltres vivíem a la colònia. La cohesió de la gent, les diferències entre les persones segons el grau d'autoritat fabril, l'ambient polític abans, durant i després de la guerra, les direccions ideològiques de qui podia influir, el paper de l'escola i de l'autoritat eclesiàstica, aquests aspectes i altres els haureu de llegir entre línies. No pretén aquest treball fer aquests estudis. A part de no estar-hi preparats, ens costa molt veure la colònia des de lluny i no posar-hi passió. Quan hi vivíem érem molt joves, canalla, adolescents o matrimonis recents, i de ben segur que la nostra mirada pot ser altament idíl·lica i molt particular. Aquesta obra tampoc no servirà per endevinar el model general de les actituds de les persones ni les relacions d'aquestes en un ambient de fàbrica. Hi havia tot això i encara més. Hem intentat atansar-nos de moltes maneres, amb versions i tipologies de discurs diferents, a la colònia d'Alcanís.

Les imatges han de ser importants. Recordar i reconstruir l'espai físic ha estat la nostra dèria. Afegir l'alè de les persones és més difícil, hem resseguit les famílies en els diferents anys i hem intentat explicar el procés industrial, que fou important. Ara, quan el teixit industrial ha estat esquinçat per altres opcions i per altres circumstàncies, evidentment, els economistes no reneguen d'indústries com la tèxtil d'Alcanís, indústries netes on van arribar a treballar tres-centes persones, cosa que avui dia és inviable.

En aquest temps han aparegut treballs molt importants sobre les colònies tèxtils, novel·les, exposicions, webs i blocs. Catalunya era un país amb gairebé dues-centes colònies de diferents tipus, la qual cosa feia que molta gent tinguéssim experiència de viure-hi.

En aquest llibre no voldríem oblidar ningú, però tampoc no podem parlar de tothom. Ens hauria agradat parlar de tota la gent que va tenir relació amb Alcanís i, en aquest sentit, no donem per acabada la feina que hem dut a terme amb el blog "Amics de la colònia" (<<http://blocs.xtec.cat/colonia>>). Entre altres tasques hi ha un treball més particular a fer, que hauria d'analitzar i estudiar la industrialització tèxtil d'Alfarràs, Mata de Pinyana i Alcanís, totes del canal de Pinyana, amb tot el procés, les transformacions i els canvis que ocasionà aquesta revolució industrial

a la conca de la Noguera. Un estudi més extens podria abastar totes les indústries de la sèquia. El llibre de Romà Sol i Carme Torres Historia de un canal i el d'Enric Vicedo Els canals de Pinyana i Fontanet ja esmenten part d'aquesta industrialització.

Agraïm l'ajuda de moltes persones que han participat directament escrivint, deixant fotografies i facilitant records: germans Jesús i Juan José Mingot, l'Alexandre Codina Marcet, el senyor Mario Casals, la Paquita Hortet, el senyor Roman, el Salvador Torrelles, la Maria Rosa i el Pere, i de les persones que han escrit recordant les seves experiències: el Francesc Subirà, l'Oriol Subirada pel treball gràfic, el Josep Torrent, la família Boira, la Rosario Calvera, la Pepita Torrent, la Mari Hernández, el Jesús Guillaumet, el José Antonio Fondevila i, especialment, la Maria J. Carrillo, que ha aportat força coneixements i suggeriments. També volem donar les gràcies als membres de la Junta de Sequiatge de Lleida per la seva acollida i col·laboració, a l'Ajuntament de Rosselló i a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès.

Joan CATALÀ CODINA
Alcanís, primavera de 2012

Els carrers

SITUACIÓ

Alcanís pertany al municipi de Rosselló (el Segrià), situat a uns 10 quilòmetres de distància de Lleida.

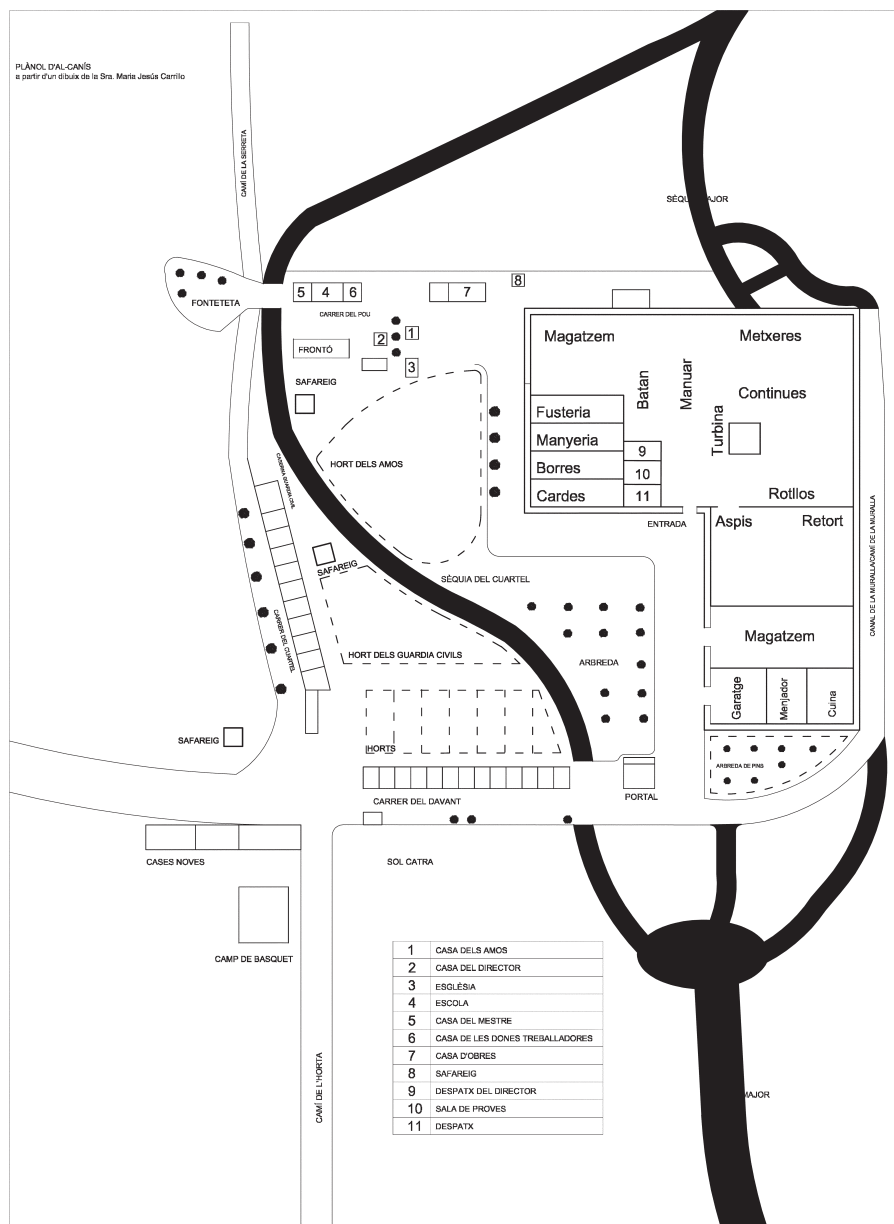
Dotze famílies hi viuen en un nucli més proper tot l'any, dos famílies més hi viuen també tot l'any, una mica més allunyades. Altres cases són segones residències.

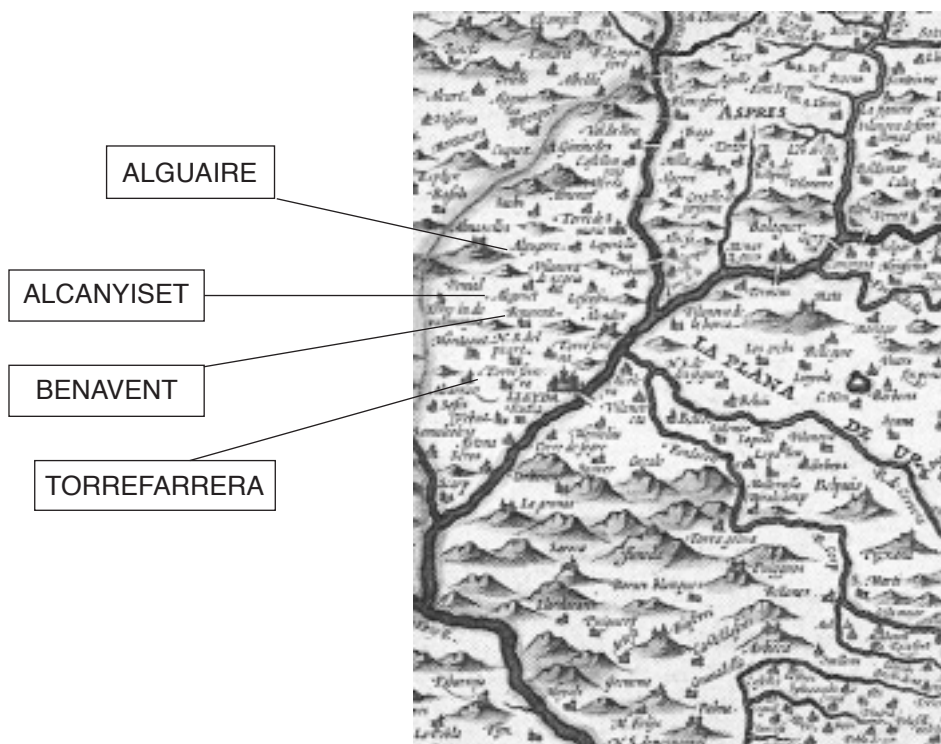
El paisatge urbà ha estat transformat intensament. No fa gaire anys, hi havia una fàbrica de filatura centenària. La fi de la fàbrica va suposar la desaparició d'alguns immobles, la venda i reconstrucció d'altres i la creació de petites indústries i serveis que segueixen treballant a Alcanís.

Les naus més grans corresponen a l'antiga fàbrica de fil. La casa dels Amos és un restaurant. La del director i majordom se'n volia fer un hotel d'entitats per part del Consistori, l'església encara hi és, el frontó també. Les Cases Noves han estat remodelades i habitades, al carrer del Davant també s'hi viu. El carrer Cuartel i la caserna han desaparegut, com les escoles, casa del mestre i altres immobles adjacents. Del carrer del Pou, pot identificar-se pocs immobles dels que hi havia.

Tanmateix la història d'Alcanís ve del mil·lenni anterior.

Seguint un dibuix de la senyora Maria Jesús Carrillo i les indicacions del senyor Josep Torrent, també amb els nostres records, hem intentat recrear el territori físic de la colònia. L'Oriol Subirada ha tecnificat la visualització, com ho ha fet del plànol de les cases per tal que puguem imaginar-nos els espais on vivíem.

En aquest mapa de mitjan segle XVII, edició posterior a 1652, veiem el nucli d'Alcayset (Alcanyiset) amb altres pobles importants de l'entorn com Alguaire, Vilanova de Segrià, Torrefarrera, Benavent, Alandir, la Portella, les Cases (de Corbins), entre altres. No hi apareix Rosselló.

Alcanís, al segle XVII, ja perd població i molt abans ja era anomenat Alcanyset.

Als mapes del segle XVIII apareix ja només Rosselló com a nucli de població important. Alcanyset només torna a aparèixer en la cartografia del segle XX com a el Canis, Alcanís, Colònia Alcanís i Al-Kanís.

Alcanís, segons els focs del segle XIV, any 1358, és habitat per 30 persones enfront de 40 a Rosselló, 10 persones el 1378 enfront de 45 a Rosselló. Al segle XV, en concret l'any 1497, trobem a Alcanís 20 persones enfront de 55 a Rosselló. Al segle XVI, els anys 1515 i 1553, els fogatges ens indiquen 35 i 50 persones a Alcanís i 70 i 125 a Rosselló. El creixement de Rosselló com a nucli amb més població ja no s'aturarà ens els segles posteriors en detriment d'Alcanís, que va perdent població. A finals del segle XIX Rosselló té 670 persones sense aparèixer població censada a Alcanís. Podia ser que en el transcórrer dels anys, s'incloués a Rosselló la població que podia viure a la colònia. També podia succeir que la colònia restés sense població al segle XVIII i no recuperés habitants fins al procés d'industrialització fabril de finals del segle XIX i inicis del XX.

Als mapes de J. Janssonius i H. Hondius (1638) d'Amsterdam i al de J. B. Vrients (1606) publicat a Anvers, del qual només se'n coneix un exemplar, apareix Alcanyset. En mapes posteriors, com el del comte de Darnius, en concret amb el títol: "Manuscrit: Corregimiento de Lerida" de l'any 1716, ja no apareix Alcanís i sí que ho fa Rosselló, amb Alguaire, Benavent, Torrefarrera, Vilanova de Segrià, Albesa, la Portella, Corbins i Corregó. Desapareixen indrets que fins aleshores havien tingut rellevància: a part d'Alcanís, no hi trobem Alandir i les Cases de Corbins, que fins al segle XVII eren indicats en els mapes.

En mapes del segle XX, Alcanís torna a entrar en la geografia.

UN RECORD, UNA FINESTRA, per Francesc Subirà Català

Recordo ser petit i rebotit i poder saltar furtivament (sentint una mena de petit triomf!) a través de la finestra del menjador de casa els padrins cap al carrer de plataners tan alts tan grans d'olor tan intensa!

Recordo el raconet que separava la casa dels Nieto amb la dels padrins, com un territori de joc privat, amagat, humit, divertidament ressonant com estar dins un tub on cridar esdevenia joc, on els corrents d'aire arremolinaven les fulles dels arbres i la sorra tot fent-les girar i levitar cap endalt creant petites galàxies a tardor (—com podia ser això?—).

Recordo esperar amb timidesa (i espisar amb curiositat!) l'aparició dels caps foscos i dels cabells espessos i arremolinats que sabia que sorgirien sobtadament des de la finestra tan dalt, la mescla d'exclamacions, d'aparicions i desaparicions enjogassades, aquell fet i amagar que em dedicaven des de dalt del seu món.

Quants eren? Que dormien en llitera? Hi havia noies? N'hi havia de grans que ja eren homes! I n'hi havia de més petits. Potser els únics dels quals recordo el nom, com el Jesús, quin personatge! Trempat com ell sol!

ELS CARRERS DE LA COLÒNIA

La colònia tenia una fisonomia que no corresponia a la dels pobles en general i el seu creixement. De ben segur que no es va fer gran com ho feien els pobles d'economia agrícola. Al segle xx, les cases i els tres carrers envoltaven la fàbrica, que era el nucli central. No hi havia un carrer originari vinculat a cap estructura productiva, sinó que eren el canal i el salt d'aigua que marcaven les fites d'Alcanís. La fàbrica de fil, que nosaltres sempre hem vist, era el resultat d'altres intents d'arrelar al paisatge. El salt d'aigua d'onze metres, que no podia ser anterior al segle xii, hagués pogut significar a l'època medieval un aprofitament moliner, o tal vegada una possible serradora. A la zona hi han models semblants. El canal de Pinyana deuria transformar la zona, que abans del segle xii, ja era habitada.

La història de la colònia no comença ahir. Jo només tinc record de no molts anys enllà, quan ja hi havien carrers, i hi havia la fàbrica de fil. Alcanís va néixer molt abans del canal de Pinyana. Dos o tres segles abans, topem amb la dificultat de trobar estudis particulars dels indrets que ens ocupen.

M. Lladanosa situa el poblat d'Alcanís, d'origen sarraí, igual que Alandir a Benavent, com a nucli de població medieval, anterior al poble de Rosselló, fundat al segle xiv. Aquest poblament, possiblement centralitzat a la Torre de la Llet, en un tossal àmpliament obert a la plana i a prop d'aigua i recursos.

Abans del període medieval, possiblement, la zona restà influenciada per la iberització dels segles iv i iii abans de la nostra era. Lleida, envoltada de tossals i turons importants, podia mantenir població per la seva possibilitat d'oferir recursos, en especial aigua i menjar. Terres al·luvials, riques i productives a la vora dels corrents d'aigua.

El canal de Pinyana des de l'edat mitjana (1147) i des d'Alfarràs, havia estat l'impulsor de les transformacions i les diferents activitats productives. No només el canal havia nodrit la terra amb nous regatges, sinó que se'n feia més ús. Hi eren presents els molins, les serradores i altres petites empreses que tenien en la força de l'aigua i en el mateix líquid, possibilitats d'energia.

La colònia que nosaltres coneixem va acabar de definir-se con a nucli industrial l'any 1876. Possiblement abans hi hagués artefactes hidràulics, medievals segurs. A final de l'època moderna, any 1789, hi ha una demanda

de Josep Esquer, veí de Rosselló, a la Junta de Sequiatge del Canal per construir un molí fariner "en el Término de Alcanisset".¹

Però va ser el senyor José Cirera, de Barcelona, qui descobrí les possibilitats del Canal de Pinyana i presentà el 22 de novembre de 1876 el plànol i la memòria descriptiva d'un projecte de construcció d'una fàbrica de paper de fusta. Personatge inquiet amb les seves demandes i oportunitats econòmiques, no para de buscar alternatives de negocis i possibilitats productives. En aquests anys, fins als 1880, es construeix la fàbrica com l'hem conegut nosaltres i que no fou remodelada fins als anys vuitanta de la següent centúria. Gairebé els mateixos que viurà la indústria amb molts avatars fins quedar extingida com a empresa única.

El senyor José Cirera demanà a la Junta de Sequiatge poder baixar troncs pel canal, des d'Alfarràs fins a Alcanís, per ser elaborats a la fàbrica.² Tot i l'interès del demandant la Junta de Sequiatge, emparant-se en l'Ordenanza de riegos art. 18 que prohibeix "la conducción de maderos", no els donà permís per a tal activitat.

El senyor Josep Cirera treballà associat amb Enrique Compte, propietari de l'empresa Compte i Cia, amb activitats d'importació de fusta de l'estranger.³ Aquests van ser els responsables de la construcció de la major part de les dependències que envolten la turbina i que són el nucli principal de producció de la fàbrica.

El carrer del Davant és tan antic com la fàbrica. Construït a la primera dècada del segle XX, el senyor Josep Torrent ens fa una relació detallada de la gent que hi vivia abans dels anys quaranta.

LES CASETES DEL CARRER DEL DAVANT

El senyor Josep Torrent, actiu col·laborador en la recerca d'informació d'Alcanís, ens recorda la ubicació de les famílies al carrer del Davant.

Les casetes i les seves famílies de la colònia, del Portal fins al n. 13.

Porteria: Joan, Marieta, la seva filla Maria i el seu marit Antonio Carrillo i filla Maria Jesús.

1. Junta de Sequiatge. Llibre d'Actes 1780/1789.

2. Junta de Sequiatge. "Informe sobre la posibilidad y condiciones en que debe efectuarse la conducción de maderas por la acequia de la Noguera, en el trayecto comprendido desde la salida de Alfarràs hasta las inmediaciones de Roselló. Prov. de Lérida Enero 1980. En aquest document, altament il·lustratiu, D. Enrique Compte y D. José Cirera encomanen de fer un peritatge de la sèquia per tal de poder baixar 10.000 troncs que seran matèria primera de la fàbrica que s'està construint. Aquest informe ens dóna informació valuosa del Canal de Pinyana: amplada, velocitat mitjana de l'aigua, existència dels ponts, cabal, des d'Alfarràs a Rosselló.

3. És gairebé segura la relació que hem trobat a l'hemeroteca de La Vanguardia sobre Romaní Compte i Cia. important l'agost de 1985 d'Helsingford (Suècia) amb el vapor Elloe, 736 estandards de fusta.